

Patrimoniul

Ornamentele de secol XVIII din *Notitia Hungariae novae historico-geographica*

de Ana-Adelina Cotarcea

Am considerat că este oportun să aducem în circuitul științific *Notitia Hungariae novae historico-geographica* deoarece, paralel cu discursul documentar al secolului al XVIII-lea, există și o veritabilă bogăție ornamentală care împodobește paginile cărții. Un exemplar al acestei lucrări, al cărei autor este Bel Matthias, a fost achiziționată de Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” Timișoara în 27 februarie 1967, la prețul de 1200,00 lei.

Investigația, al cărei rezultat îl constituie sublinierea importanței decorative a unei cărți, are ca obiect analizarea în detaliu a volumului *Notitia Hungariae novae historico-geographica*¹, partea I apărută la Viena în anul 1735, frumos ornamentat și redactat într-o splendidă scriere ornată care, pentru secolul al XVIII-lea, dovedește o dezarmantă eterogenitate calitativă. Alunecarea către decorativ prin împodobirea paginilor, care sunt invadate de gravuri, îi conferă acestuia o valoare excepțională. Ilustrarea cărților în secolul al XVIII-lea nu poate căpăta contur fără un profesionalism desăvârșit impus de artiști renumiți.

Nu poate fi un joc al întâmplării faptul că autorul studiului, Bel Matthias² analizează cu meticulozitate, din cele mai diferite unghiuri și insistă cu bune argumente asupra istoriei, geografiei, educației, literaturii, folclorului din teritoriile aflate sub Regatul Ungariei³. Este important de observat faptul că

această lucrare, care are patru părți, i-a adus recunoștința împăratului Carol al VI-lea, care l-a numit istoriograf imperial. Regele Prusiei l-a făcut membru al Academiei regale de științe din Berlin, la fel și împărăteasa Rusiei, iar Papa Clement al XII-lea i-a trimis portretul său alături de o scrisoare și opt galbeni de aur⁴.

Cartea este amintită în anul 1736⁵ în prestigiosul “Le Journal des sçavans”. În scurta descriere de care se bucură în jurnal, se scoate în evidență inițiativa pe care a avut-o Bel Matthias dar și rezultatul remarcabil desfășurat pe un interval lung de ani. Lucrarea este redactată în limba latină, iar textul este ținut de frontispicii⁶, letrine⁷, viniete⁸, gravuri⁹ și hărți. Exemplarul deținut de Biblioteca Centrală Universitară “Eugen Todoran” Timișoara are coperta din carton învelită în hârtie colorată iar

---

biography: or lives, critical and historical, of the most eminent persons of all ages, countries, conditions, and professions, arranged according to alphabetical order, London, Printed for G.G. and J. Robinson, 1801, p. 82.

⁴ Ibidem.

⁵ „Le Journal des sçavans: pour l’annee’e MDCCXXXVI”, janvier, Paris, 1736, p. 123.

⁶ Partea de sus de pe pagina unei cărți, gravuri simbolizând cuprinsul lucrării. În *DEX : dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009, p. 416.

⁷ Literă majusculă (de obicei ornată) folosită la început de capitol în ediții bibliofile. În *DEX : dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009, p. 587.

⁸ Ilustrație de mici dimensiuni folosită ca ornament, care precede sau încheie o pagină de text (tipărit sau manuscris). În *DEX : dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009, p. 1199.

⁹ Gen al graficii în care imaginea artistică este obținută prin reproducerea după o placă pe a cărei suprafață a fost trasat sau gravat desenul, în adâncime sau în relief. În *DEX : dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009, p. 448.

¹ *Descrierea istorică și geografică a noii Ungarii*.

² Matthias Bel sau Matthias Bél (cunoscut în germană ca: Matthias Bel, în ungrește ca: Bél Mátyás, în slovacă: Matej Bel și în latină ca: Matthias Belius) s-a născut pe 22 martie 1684 în Orsowa (acum Očová, Slovacia) în Regatul Ungariei și a decedat în 29 august 1749, fiind îngropat la Presburg în *General biography: or lives, critical and historical, of the most eminent persons of all ages, countries, conditions, and professions, arranged according to alphabetical order*, vol.2, London, Printed for G.G. and J. Robinson, 1801, p. 82.

³ John, Aikin, M.D. Mr. Nicholson, and others, *General*

dimensiunile cărții sunt: 27 cm lungime, 40 cm înălțime și 696 pagini. Se află la departamentul de Colecții speciale și este într-o stare de conservare bună.

Carterea se deschide cu o gravură impresionantă, pe tot cuprinsul filei dinaintea paginii de titlu. Sub gravură putem identifica cu ușurință cine a realizat-o, în speță frații Andrea și Joseph Schmutzer¹⁰. Gravura

este în alb și negru și beneficiază de o atenție sporită, impresionând prin spectacolul scenei. Ea cuprinde 15 chipuri diferite, fizionomii cu caractere specifice tipologiei maghiare, fixează vârste biologice diferite, expresii și trăiri nuanțate. Ampla scenă este împărțită pe mai multe planuri și conturează o regie de spectacol specific Barocului, animat de personaje cu gesticulație teatrală. În toată această scenă regăsim un dialog nobil între vegetație, cer, apă și o relație armonioasă între personajele care apar în cadru. În planul de sus identificăm un înger înaripat, care parcă iese glorios dintre nori cântând la trompetă, susținând astfel simbolurile evanghelice.

Scena centrală pare a fi o lecție predată de un personaj feminin care stă pe un tron, iar la picioarele ei un tânăr care ține în mână hârtii și pare că își ia notițe. Îmbrăcămintea personajului central feminin este amplă și încrețită, veșmintele poartă imprimeuri cu frunze de acant, decolteul rotund are în mijoc o broșă care reprezintă blazonul Ungariei, pe cap se găsește Coroana Sfântă Maghiară, în mâna stângă ține un sceptru iar cu mâna dreaptă arată spre harta Ungariei, care este ținută de un înger în zbor. Ușor deplasată în partea dreaptă a personajului feminin, apare în cadru o coloană pe care se găsește un înger ce ține o monedă cu chipul lui Carol al VI-lea¹¹.

Încă o dată este de remarcat excepționala redare a detaliilor de natură. De o extraordinară putere evocatoare este realismul câtorva detalii, precum țărani care lucrează pământul, sau care îngrijesc vitele, munți, păduri, iar în apă îngerii care încearcă să prindă un pește. În tot acest fond peisagistic sunt redade personajele într-o profundă fuziune între subiect și fond, rezumând astfel ce era Ungaria la vremea respectivă.

Pagina de titlu a cărții are titlul scris în alb și roșu. În partea inferioară a paginii se găsește o vignetă care redă o scenă elegant reprodușă, în care zece îngeri încearcă să ridice o coloană în formă de piramidă alungită, cu ajutorul unui scripete, pe o bază pe care se găsește scris în latină: "grandia, tenves, conamur". Pe coloană se

¹⁰ Frații Jean Adam, Joseph și Andrea Schmutzer s-au născut în Viena la finalul secolului al XVII-lea-începutul secolului al XVIII-lea. Toți trei au studiat gravarea în fier sau oțel dar doar Andrea și Joseph au fost foarte străluciți și au lucrat împreună, astfel apărând pe lucrări fie Joseph and Andrea Schmutzer, sau în altele Andrea and Joseph Schmutzer. Cea mai importantă gravură a lor este portretul împăratului Carol al VI-lea în picioare. În *The cyclopaedia: or, a new universal dictionary of arts, sciences, and literature*, London : Longman, Hurst, Rees, Orme & Brown [etc.], 1819, vol. XVI, p. 538.

¹¹ Carol al III-lea (născut la 1 octombrie 1685 la Viena și decedat la 20 octombrie 1740 tot la Viena) a fost împărat al Sfântului Imperiu Roman din 12 octombrie 1711 și până la moarte, totodată rege al Ungariei sub numele de Carol al VI-lea, rege al Boemiei sub numele de Carol al II-lea, principe al Transilvaniei. A fost fiul împăratului Leopold I și tatăl împărătesei Maria Tereza. A făcut parte din Casa de Habsburg. În *Istoria Ungariei*, Odorheiu Secuiesc, Asociația Culturală Haaz Rezso, 1993, p. 66.

întâlnesc elemente ale tradiției ungare, iar vârful piramidei se termină cu Crucea evangheliștilor¹².

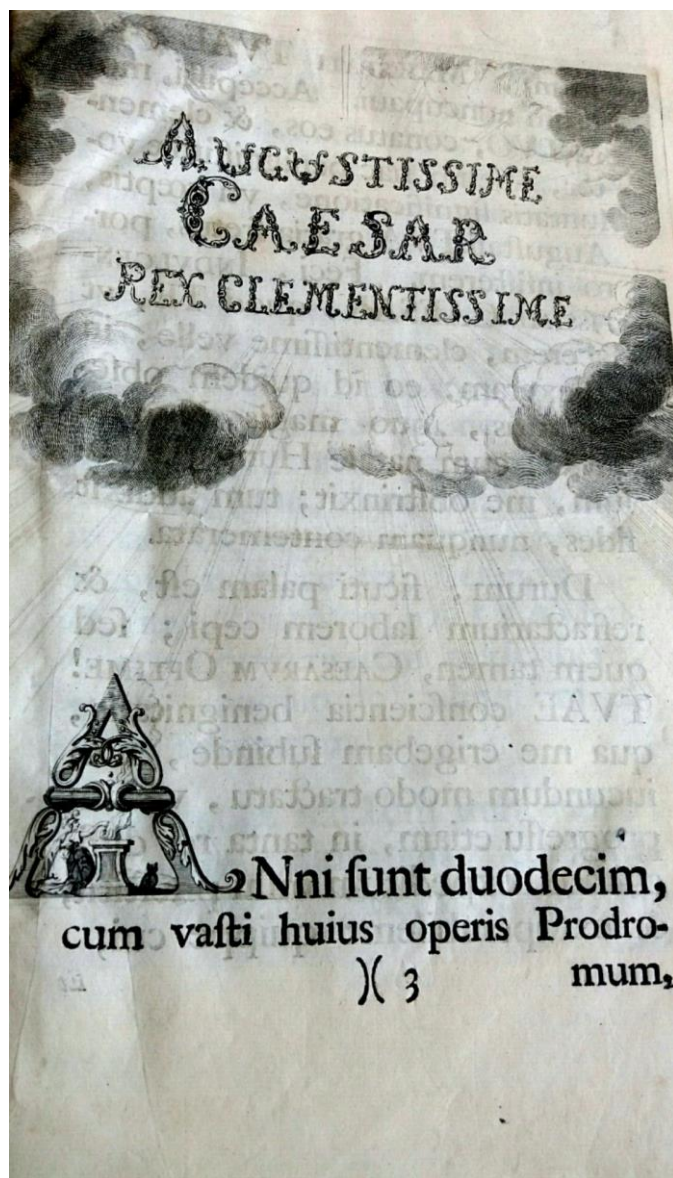
Cartea continuă să impresioneze printr-o gravură care de această dată este portretul lui Bel Matthias, realizat de aceiași gravori. Compoziția îl redă pe autor așezat pe un scaun, uitându-se fix spre cititor, având în mâna dreaptă o peniță cu care a inscripționat ceva pe o foaie, iar cu mâna stângă ține o carte deschisă. Gravura este de un plăcut realism, Bel Matthias aflându-se în bibliotecă, așezat la fereastră, iar gravorii se opresc cu plăcere asupra detaliilor din partea de bibliotecă surprinsă: cărțile așezate frumos pe raft, biroul de lemn masiv sculptat foarte frumos, veșmintele ample.

Parcurgând cartea, descoperim două frontispicii¹³. Primul se află la pagina trei, încadrat în frunze de acant. Scena este structurată în jurul a două personaje care păzesc blazonul Ungariei, Coroana Sfântă Maghiară¹⁴ și sceptrul, în timp ce sunt urmărite din cer de Ochiul atoatevăzător¹⁵, simbol al creștinismului. În fundalul scenei se pot identifica părți dintr-un oraș. Cel de-al doilea frontispiciu se află la pagina 75 și este dreptunghiular, încadrat de o ramă de tablou. În partea de jos se intersectează două vrejuri de acant, iar în partea de sus vrejuri bogate de acant serpentiforme, care încadrează un medalion cu blazonul Ungariei și deasupra de blazon Coroana Sfântă Maghiară. În interiorul frontispiciului se desfășoară o scenă de încoronare cu valențe simbolice, care comunică rigoarea solemnă a momentului încoronării.

Oaprigă concurență vine din partea imaginii textului tipărit, care este permanent evidențiat de letrine, fie simple, mărite și accentuate cu negru, fie inițiale ornate, executate cu negru, mărite, într-o pronunțată manieră grafică, încadrate în pătrate cu miniaturi pe fundal. Introducerea cărții se deschide cu inițiala „A” (70 x 58 mm) într-o manieră mai stilizată. Pe corpul literei se împletesc vrejuri de acant, iar în chenarul de jos al literei se adăpostește o scenă cu

un personaj feminin, îmbrăcat în haine somptuoase și care atrage atenția prin aducerea unei ofrande zeilor.

Prefața cărții se deschide cu inițiala „O” (55 x 60 mm), înscrisă într-un chenar și care are pe fundal o scenă ce denotă interesul pentru astrologie. Pe corpul literei „O” sunt trasate zodiile, iar în partea stângă-soarele. Un băiat se uită printr-un binoclu la soare. Litera „O” pare că este susținută în aer de îngeri, care suflă pe ea și parcă o fac să plutească pe cer. Restul textului conține letrine mărite, încadrate în chenare, iar pe fundal sunt redată diferite scene: la pagina 91, letrina „Q” are pe fundal un hun călare, ținând sabia în poziție de luptă; la pagina 197, letrina „L” are pe fundal scena bătăliei de la Mohács; la pagina 281, letrina „A” are pe fundal o scenă cu Ferdinand I (1503-1564) călare etc.

¹² Gergely, András, *Istoria Ungariei*, Odorheiul Secuiesc, Asociația Culturală Haaz Rezso, 1993, p. 21.

¹³ Gravuri simbolizând cuprinsul lucrării. În *DEX : dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009, p. 416.

¹⁴ Gergely, András, *op. cit.*, p. 18.

¹⁵ René, Guénon, *Simboluri ale științei sacre*, trad. din fr. de Marcel Tolcea și Sorina Șerbănescu, București, Humanitas, 1997, p. 425.

F inalul fiecărui capitol atrage atenția prin diferite compoziții de text și anume viniete. Acestea sunt de mărimi diferite, cele mici care apar cu frecvență mare, sub formă de trapez întors sunt bogat ornamentate cu vrejuri de acant, nu lipsesc nici personajele flancate cu aripi. Vinietele mari sunt dezvoltate pe aproape un sfert de pagină, având forma literei „V” sau au formă dreptunghiulară. Vinieta de la pagina 42 (145 x 120 mm) încadrează, între vrejuri de acant bogate, o scenă cu un personaj feminin înconjurat de bogății date de munca pământului. Vinieta de la pagina 74 (115 x 155 mm) încadrează între vrejuri bogate de acant un cuplu care poartă coroanele regești pe cap și părând că trăiește în armonie. Vinieta de la pagina 696 (140 x 80 mm) are formă dreptunghiulară și încheie textul cărții. Între ramele hașurate, vrejuri de acant susțin un personaj feminin care cântă la trompete, una se află în mâna dreaptă, cealaltă în mâna stângă. Pe lateral sunt îngeri la capetele unei coroane de flori.

A ceastă performanță artistică prezentă în ornamentația paginilor, cu decorații de mare finețe a gravurilor, frontispiciilor, letrinelor, vinietelor, având scopul de a nu încărca spațiul destinat textului, sintetizează performanțe tehnice de un înalt rafinament estetic. Ornamentarea interioară a cărții înviorează textul, pune accent pe grația și eleganța cu care erau tratate cărțile în secolul al XVIII-lea, iar gravurile impresionează prin remarcabilele eforturi însumate într-o sinteză

notabilă a tehnologiei epocii. Astfel, *Notitia Hungariae novae historico-geographica, partea I*, primește în secolul al XVIII-lea un accent specific în ceea ce privește forma și caracterul ornamentelor utilizate în text. În ansamblul ei, cartea, a beneficiat de o viziune estetică originală, de o nobilă eleganță, care a schimbat mult aspectul interior al paginilor demne de admirat oferite cititorului.

Bibliografie

- Aikin, John, M.D. Mr Nicholson, and others, *General biography: or lives, critical and historical, of the most eminent persons of all ages, countries, conditions, and professions, arranged according to alphabetical order*, London, Printed for G.G. and J. Robinson, 1801.
- Guenon, René, *Simboluri ale științei sacre*, trad. din fr. de Marcel Tolcea și Sorina Șerbănescu, București, Humanitas, 1997.
- Gergely, András, *Istoria Ungariei*, Odorheiu Secuiesc, Asociația Culturală Haaz Rezso, 1993.
- Rees, Abraham, *The cyclopaedia: or, Universal dictionary of arts, sciences, and literature*, London, Longman, Hurst, Rees, Orme & Brown [etc.], 1819.
- Le Journal des sçavans: pour l'année e MDCCXXXVI, janvier*, Paris, 1736.
- Coteanu, Ion, Seche, Luiza, Seche, Mircea..., *DEX : dicționarul explicativ al limbii române*, [Ed. a 2-a], revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009.

